

Artmann és az artmannság

Miféle modern író az olyan, aki a XVIII. századi népkönyvek modorában ír novellát? Mert egy-egy ilyen tréfás kirándulás még csak hagyján volna, Artmann életműve azonban egyébből sem áll, mint efféle tréfás kirándulásokból — ha úgy tartja kedve, újraírja a Draculát (ál-hiteles ál-jegyzetekkel egy ál-tizenkilencedik századi ál-angol író maszkjában), vagy épp barokk eposzt kerékit, perzsa négyosrost, vagy operalibrettót, ír verset, prózát, kalandregényt vagy szurrealista látomást — és persze megfelelőképp változtatja hozzá a szerepeket is. Ma már kötetekre rúgó életműve olyan, akár egy panoptikum, melynek kiállításán megtekinthetők a múlt és a jelen irodalmi stílusainak élethű viaszbábjai — mi több, a bábok meg is elevenednek.

Kicsoda hát Hans Carl Artmann?

Nos, erre a kérdésre nemcsak költői személyiségére vonatkozólag, de merőben rendőrhatalóságilag értelmezett személyazonossága tekintetében sem könnyű a válasz. Az Artmann ugyanis felvett név, olyannyira, hogy eredeti nevét kiadóján kívül állítólag más nem is igen ismeri. Ugyanakkor ez a felvett név persze meg is könnyíti a dolgunkat: a mai osztrák irodalom fenegyereke — ez a ma már ötvenhét éves fenegyereke — ugyanis olyan írói nevet választott magának, amely felér egy önvalomással: az „Artmann”, amely több különféle nyelven is értelmezhető, minden nyelven ugyanazt jelenti: „művészember”.

Ez a csudabogár költő nemcsak az irodalomtörténet műfajait próbálgatja végig, hanem velük együtt a lehetséges költői magatartásokat is — teszi ezt pedig egy olyan korban, amely már-már őszintén kétféle, hogy megvalósítható-e egyáltalán a költői egzisztencia, azaz valamiféle jelenléttel bíró művészi létmód.

Mert alighanem ez a modern költészet egyik legnagyobb dilemmája: helye a világban. Nem lehet már sem vátesz, sem a fa ágán ülve, szívet kidaloló pacsríta — legyen hát tudós, szürke hivatalnok, afféle leltárkönyvvezető? Ezzel száll szembe Artmann, már a nevével is. Ez a kanyargós életpályájú, tucatnyi nyelven beszélő, száz országban jóismerős művészember, aki hol kelta vadznak, hol XIX. századi vadzszeninek álcázta magát, mindeközben lényegileg azon fáradozik, hogy polgári önmagát felszámolja újraterepmte a régi, romantikus eszményt, élet és mű, művészet és valóság egységét: oly ügyesen, oly módszeresen tünteti el a valódi életényeket, oly zseniáisan helyettesíti őket kitálalt, de persze éppoly valóságzerű ártényekkel, míg nem már életrajza is valóságos artmanni novellává fejlődött.

Artmann legnagyobb tulajdonképpen az „artmannság”. Ez a diadala és egyben veresége is. Mert bizony e sokféle póz, az örödiően ügyes színváltások végösszege csak egy lehet, a bohóc nagyon is tradicionális szerepe, a világon kívül álló gunyoros kommentátor.

„Dobjátok bombát a múzeumokra!” — követelték a futuristák, századunk első évtizedeiben. A modernizmus első rohamcsapata gyűlölettel telve rohamozta meg a még hatalmas erejű tradíciót. Ennyi indulat, ekkora gyűrközés — félreérthetetlenül a tisztelet jele. És mit tesz Artmann, akit ezek szerint a leghelyesebb volna poszt-modernnek ne-

veznünk? Ki-be járkál az irodalomtörténet múzeumából, amelyben már a futuristák szobrai is ott állnak, és szinte szelíden játszadozik a kiállított tárgyakkal; szétszedi és újra összerakja őket, néha úgy, hogy lába helyén keze, keze helyén a lába, hasonlít is az eredetire meg nem is —, aztán hátradől székében és firtol mosollyal nézi, hogy mit szólnak ehhez a halálosan komoly vicchez, amelynek az a csattanója, hogy ez a múzeum csupa neveléséges kacattal van teli, amit már nem lehet komolyan venni.

Borongós a kép: ott ül a múzeumban a szerepkör nélkül maradt művész és darabjaira szedi a tradíciót. Mű helyett már csak paródiára futja. Mi ez hát? A művészet felszámolása? Majdnem. Azért csak majdnem, mert egy valamit azért Artmann sohasem ad fel: a magatartást, a művészi magatartást, a művészembereget — amely ekképp mintegy a mű helyébe lép elő. Kicsit olyan ez persze, mint egy pantomim, amelyben a mimus nem létező esernyők alá bújlik a nem létező eső elől. Mégis fontos tett.

(És főleg öröndetes, hogy ez a ma már korántsem csupán helyi érdekű költő, aki végére is az újmodernizmus, ha úgy tetszik, a poszt-modernizmus egyik legmarkánsabb képviselője, végre olvasható magyarul. Kár, hogy csak zárójelben említhetjük a fordítókat, akiket — mint talán az eddigiekből is sejtethető —, nem mindennapi légtornász-mutatványokra kényszerített a szaltózó költő. Tehát: a verseket Hajnal Gábor, Kalász Márton, Kálnoky László és Mezey Katalin fordította, a prózai darabokat pedig **Eörsi István**, Oravecz Imre és Tandori Dezső.)

Artmann olyan költő (író), aki mindent tud, amit tudni lehet. Gondja csak annyi, hogy mit is kezdjen a tudományával? Gorombán és egyszerűen fogalmazva: mire jó, mit bír az irodalom? Afféle szakításpróbának veti hát alá.

Bart István

(H. C. Artmann: **How much szívi?** Európa, **Modern Könyvtár**. 316 oldal, fűzve 14,50 Ft. H. C. Artmann versei. Európa, 71 oldal, fűzve 8 Ft.)

Hegyi harcosok

Mihailo Lalić, az ismert Crna Gora-i prózaíró és költő *Siralomhegy* (1967) és *Gonosz tavasz* (1975) című regényeivel méltó emléket állított a jugoszláv nép felszabadító harcainak. Új, *Hadiszerecnse* című regényének keretét Pejo Grujović forradalmár, ifjúsági vezető visszaemlékezései és naplójegyzetei szolgálnak, mintegy alkalmat adva a kendőzetlen véleménynyilvánításra és a népi nyelv eleven színeinek felragyogtatására.

Nyomasztó emlékek sodrában

indul a regény cselekménye: visszaemlékezéssel a sokat szenvedett népet átmenetileg összekovácsoló, első világháború poklára. A kapcsolatok a Crna Gora-i törzsi múlt vad világába nyúlnak vissza. A múlt nyílt leleplezésére, föltárására azért van szükség — írja a szerző —, hogy végre felszámolhassuk a fejlődést gátló törzsi mítoszokat. Aztán a század 20-as éveit kerülnék bátor jellemzésre: a kiutat kereső ivadékok, akik gyakran egymással is szembefordulnak, türelmetlenségükben menekülnek határokon túlra s „Belgrádtól elvárnák, fogadják őket éppen olyan tárt karral, ahogyan ők sietnek a kebelére”. A népet a napi betevő falat megszerzéséért folytatott harc lefoglalja s jogaiért küzdeni fáradt.

A szerző, aki a naplóíró Pejo Grujović szemléletét saját, megalkuvást nem ismerő tapasztalataival szövi át, a hajdani diákevek rokonlátogatásait veszi sorra, utazását Dubrovnikba, majd Cetinjébe, ahol többször is megfordul s bemutatja a korrupt fejedelmet, Nikolát és udvarát. A fejedelem Bécs felé kacsintgatva még Belgrádot is sakkban tartja. A Crnagorác Egyetemi Ifjúsági Klub forradalmárai hiába próbálják a zsarnokot megbuktatni, továbbra is uralmon marad és kegyetlenül megzédeli az ellene lázadókat.

Belgrádi egyetemi éveit is arról győzik meg, hogy a 30-as évek belső társadalmi-politikai feszültségét — a vezető rétegek korruptségát, széthúzása, a pár-

tok szélmalomharca folytán — csupán egy gyökeres forradalmi átalakulás tudná föloldani, erre azonban kevés a remény.

Eszményi szerelem

A belgrádi diákevek maradandó élménye az a szerelem, amelynek főszereplője Lasta, Ivković professzor egyetemista lánya, aki Pejo hazalátogatása után apja pisztolyával véletlenül súlyosan megbebzi magát. Az egyre szorosabbá váló kapcsolatot, végül is a szerelmesek egybekelését a lány gyógyíthatatlan tüdőbaja akadályozza meg.

Crna Gora történelmének hiteles fölelevenítése, a néprajzi vonások, az emlélyülésről tanúskodó törzsi név-etimológia mellett, ennek a beteljesült érdemlő szerelemnek emberi-művészi megfogalmazása, maradandó élményt nyújt.

Az új erőpróba kényszere

Lalić több kötetre szánt regényének múltat leleplező, de a tanulságokat is levonó, erőteljes áramában jelentékeny helyet kap a talpig fölfegyverzett fasiszták villámátadása, legalábbis a Balkánra betörés kezdete. A széthúzás hírtelen korlátozódni látszik, a kék és lakájok fölmorzsolódnak vagy elszelnek, a crnagorác harcosok bátran szembeszállnak a túlerővel. Ami nem ment nyílt csatamezőn, Skadar falai alatt, összetartva, rejtett hegyi harcokkal szabadesapatok módján, egy kis hadiszerecnével még sikerülhet. A regény folytatása bizonyára újabb színekkel, egyben vígasztalóbb történelmi-társadalmi eseményekről tudósít majd.

A mű terjedelme, sokrétűsége, néprajzi vonatkozásai és sajátos népi nyelve komoly erőpróbára készítették a fordító nyelv- és tárgyismeretét. Dudás Kálnon, annyi jugoszláviai művelkes fordítója, most is művészi pontossággal és az eredetihez méltó szinten teljesítette feladatát.

Szily Ernő

(Mihailo Lalić: **Hadiszerecnse**. Európa, 520 oldal, kötve 29 Ft.)